

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

URBÁN, Ferenc

Az afrikai kontinens migrációs sajátosságai / Migration features of the African continent

Eredeti közlés /Original publication:

in: Tarrósy István – Glied Viktor – Keserű Dávid szerk.: *Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között*, Pécs, Publikon Kiadó, 131–154. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.632

Dátum/Date: 2018. január / January 18.

filename: urbanferenc_2011_AfrMigrSajat

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

URBÁN, Ferenc: Az afrikai kontinens migrációs sajátosságai / Migration features of the African continent, 2018, **pp. 1–24.** old., No. 000.002.632, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak / Key words

magyar Afrika–kutatás, az afrikai migráció afrikai háttere, régiók és migránsok, az afrikai migráció célterületei a világban, államadósság, növekvő népesség, etnikai konfliktusok, környezeti adottságok, afrikai migránsok a célországokban

African research in Hungary, African background of the African migration, regions in Africa and migrants, African migration's target areas in the world,

debt, growing population, ethnic conflicts, environmental abilities, African migrants in target countries

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK-, DOKUMENTUM- ÉS ADAT-TÁR / THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* Magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára / Writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* Az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött. / The materials in the database are free but access or downloading are subject to registration.

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig. / The African–Hungarian Union is a non–profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AZ AFRIKAI KONTINENS MIGRÁCIÓS SAJÁTÓSÁGAI

URBÁN, Ferenc

in: Tarrósy István – Glied Viktor – Keserű Dávid szerk.: *Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között*, Pécs, Publikon Kiadó, 131–154. old.

Az afrikai migrációt kiváltó tényezők

Világviszonylatban az afrikai kontinens migrációban betöltött szerepe viszonylag csekély. A kontinens kevés bevándorlót vonz, az itt élők migrációs hajlandósága világviszonylatban szintén alacsony, ez annak ellenére van így, hogy Afrikában évről-évre nagyszámú, fiatal és alacsony képzettségű populáció termelődik újra, amelynek a kontinens nem képes megfelelő minőségű életszínvonalat biztosítani.

A térbeli mobilitás az afrikai kontinens egyik meghatározó jellegzetessége, hiszen egyes elméletek szerint az egész emberiség gyökerei Afrikában találhatók, őseink innen indultak vándorútra, a Föld benépesítésére. A térség migrációjára elsősorban a belső mozgások gyakorisága a jellemző, ezeknek a regionális népességmozgalmaknak a gyökereit főként a menekültek, a nomádok, az illegális migránsok és a munkavállalási célú migránsok alkotják.

Az egyre inkább romló gazdasági, társadalmi, politikai, valamint természeti feltételek jelentős változásokat idéztek elő kontinens szerte a migráció jellemzőiben, dinamikájában egyaránt. Egymást követő politikai és gazdasági krízisek új irányba terelték a kontinens migrációs mozgásait, olyan új irányba is, amelyekkel korábban a kontinensnek nem voltak társadalmi, politikai vagy gazdasági kapcsolatai.

A hagyományosan munkaerő importra szoruló nyugat-afrikai államokban – mely országokból az elmúlt évtizedekben több millióan távoztak Észak-Afrika, Európa és Észak-Amerika irányába – eluralkodó politikai és gazdasági válságok hatására megnövekedett a déli államok, köztük Botswana és a Dél-afrikai Köztársaság vonzereje. Nő-

vekvő számban tekintik alternatívának ezeket az államokat a magasan képzett munkavállalók Európa, az Amerikai Egyesült Államok és a Perzsa-öböl államaival szemben, noha, amint ez a táblázaton is jól látható a migráció fő iránya még mindig Európa és Észak-Amerika.

A kontinens migrációs eseményeit elsősorban olyan tényezők alakítják, mint a gyors népességnövekedés, a kiszámíthatatlan politikai helyzet, súlyosbodó etnikai konfliktusok, állandósuló gazdasági nehézségek, a szegénység és romló környezeti feltételek. *(Ezekről részletebben ld. még Búr – Tarrósy tanulmányát a kötetben.)*

Fontos kiemelnünk azonban, hogy nem csak Afrikán belüli tényezők alakítják a kontinens migrációs folyamatait, hiszen Afrika sem független az őt körülvevő világtól. A globalizáció, a regionális integrációs törekvések, a gyakori politikai átalakulások, a multinacionális cégek – fokozatos és folyamatosan erősödő – betörése az afrikai piacra az olcsó munkaerő reményében mind a migrációt alakító tényezők közé tartoznak.

1. táblázat: Az Afrikából kiinduló migráció egyes cél régiók szerint

A vándorlás célterülete az OECD országok százalékban, 2008

Származási régió	Cél régió				Összesen	
	Japán/ Korea	Európa	Észak- Amerika	Ausztrália /Új-Zéland	ezer fő	%
Afrika	0,9	5	7,8	8,7	294	5,4
Ázsia és a Csendes- óceán térsége	75,8	13,6	34,6	46	1 525	27,8
Európa	8,3	49,0	11,7	22,3	1 842	33,6
Latin-Amerika és a Karib-térség	3,2	10	37,2	1,4	857	15,6
Közel-Kelet és Észak-Afrika	0,5	8,9	5,2	3	366	6,7
Észak-Amerika	9	2,6	2,1	2,4	179	3,3
Oceánia és a Csendes- óceán déli térsége	1,1	0,9	0,5	14,9	80	1,5
Nem jelölt	1,1	10	0,9	1,3	344	6,3
Összesen	100	100	100	100	5487	100

(Forrás: International Migration Outlook: Sopemi 2010, OECD)

Afrika migrációs eseményekből származó demográfiai deficitje a 21. század első öt évében a 0,9%-os szintet érte el, ami elmarad Ázsia migrációs veszteségétől. (Rédei 2007, 272. old.) Emellett a kontinens lakosságának 5,4%-a vesz részt valamilyen nemzetközi vándormozgásban. Ugyanakkor a migrációs mutatószámok az afrikai kontinensen is növekedést mutatnak, amíg 1960-ban 9 millió afrikai kelt útra, 2000-ben már 16 millió fő, de ez a növekedés nem volt egyenletes. A növekedés üteme a kontinens államainak függetlenedését követően érte el csúcst, az 1980-as években 14 millió fő körül mozgott ez az érték, míg az 1980-tól 2000-ig eltelt 20 évben csak 2 millió fővel emelkedett. Ha összehasonlítjuk a nemzetközi migráció mutatószámaival az afrikai migráció adatait, akkor azt tapasztaljuk, hogy az duplája a latin-amerikainak, viszont csak fele, harmada az ázsiai értékeknek. Ennek következtében az afrikai kontinens nemzetközi migrációban betöltött szerepe az 1980–2000 közötti időszakban 14%-ról 9%-ra (Rédei 2007) csökkent, ha figyelembe vesszük, hogy a kontinens lakossága 40 millió fővel nőtt, akkor még szembetűnőbb a csökkenés.

A migráció világviszonylatú hatásait vizsgálva Afrika egyértelműen vesztesnek tekinthető, hiszen a kontinens fejletlenségéből fakadóan kis vonzást jelent más kontinensek állampolgárai számára, ugyanakkor népességszáma robbanásszerűen növekszik, szakképzett munkaerejét pedig Európa és Észak-Amerika elcsábítja.

Nagyarányú munkanélküliség és okai

A nagymértékű népességnövekedés és munkanélküliség az alapja számos népességmozgásnak, így az Afrikából kiinduló migrációnak is e tényezők tekinthetők fő formálójának. A jelenlegi népességnövekedési mutató mellett a kontinens lakossága 27 évente megduplázódik.¹

¹ Adepouju, Aderanti (2004): Trends in International Migration in and from Africa. In: *International Migration, Prospects and Policies in a Global Market*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

2. táblázat: Afrika népessége, 2009.

Afrika lakosságának megoszlása egyes régióként (millió fő 2009).

Afrika összesen	1 009 893
Kelet-Afrika	318 758
Közép-Afrika	125 665
Észak-Afrika	209 365
Dél-Afrika	57 483
Nyugat-Afrika	298 623

(Forrás: <http://esa.un.org/unpp>)

Az 1990-es években a régió népessége sokkal gyorsabb ütemben növekedett, mint a gazdasági termelés; a kontinens 52 állama közül 35-ben, csupán a kontinens 17 államában volt nagyobb a gazdasági növekedés, mint a népességnövekedés. A gyors népességnövekedés hatalmas kihívást jelent a térség fejlesztése és fejlődése szempontjából, a munkaképes korú lakosság számának növekedése és a létrehozott új munkahelyek száma közötti óriási különbség teremti meg a migráció egyik push-faktorját, és termeli újra a nagyszámú alulképzett és munkanélküli lakosságot.

Az eddig Afrikán belül tapasztalt, a városokba irányuló belső migráció új célokat kénytelen keresni, mivel már a túlszűfolt városi területek sem tudnak elegendő számú munkalehetőséget, illetve megfelelő minőségű életkörülményeket kínálni, még a képzett szakemberek számára sem. Jól jellemzi a válság súlyosságát, hogy a középfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkezők között a munkanélküliek aránya eléri a 33, vagy akár a 70%-ot is.

A kontinens lakosságának 33%-a 15 évnél fiatalabb, kevés olyan állam akad még a fejlettebb országok között is, amelyik képes lenne felvenni a versenyt munkahelyteremtésben ilyen nagy ütemben növekvő népességgel szemben, így a migráció fontos szerepet tölt be a magas termékenységi szintet a munkaerő számának növekedésével és a munkanélküliség elhatalmasodásával összekötő láncban. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a nagyarányú népességnövekedés nem szükségszerűen indítja be a migrációs folyamatokat, de figyelembe véve a gazdasági nehézségeket is megfelelő indokot jelent a migrációs jellegű mozgások beindulásához.

A kontinens ördögi körbe került, ahol az oktatási rendszer hiánya, a rossz egészségügyi helyzet és az alultápláltság, a hatalmas munkanélküliség a gazdasági növekedés hátráltatói és a szegénység előmozdítói.

Afrika az ellentmondások kontinense, hiszen az erőforrások tekintetében a Föld leggazdagabb térsége és mégis a legszegényebb régiók közé tartozik. Az emberi erőforrások előfordulásának gyakorisága szerint felállított ranglista alapján az alacsony humánerőforrás előfordulási szinttel rendelkező 48 ország több mint kétharmada az afrikai kontinensen található. Az Egyesült Nemzetek Szervezete Fejlesztési Programja (UNDP) szerint Afrika átlagát tekintve jelenleg kontinens szerinti alacsonyabb a képzettségi szint, az emberek rosszabbul tápláltak, a foglalkoztatás szintje alacsonyabb, az afrikai emberek munkája kevésbé megfizetett, mint az afrikai államok függetlenségének elnyerését követő időszakban.

Egyes vélemények szerint a gazdasági, társadalmi visszafejlődés azoknak az átalakítási programoknak az eredménye, amelyeket ezek az államok az elmúlt évtizedekben a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank tanácsait követve végrehajtottak. E nemzetközi szervezetek útmutatása nyomán a kontinens országai csökkentették a közsféra kiadásait, ami sok helyütt a legnagyobb foglalkoztató volt, a szűkítést a legtöbb esetben követte a magánszektor beszűkülése, amely csak tovább növelte az amúgy is magas munkanélküliségi rátát. Számos afrikai országban a strukturális átalakítás költségei csökkentették az oktatáshoz, egészségüghöz, élelmezéshez és szociális ellátáshoz való hozzáférés lehetőségét, ezáltal tovább rontva a családok jóléthez történő hozzáférését. Az említett átalakítások először a legszegényebbet érintették.

Államadósság

A kontinens elmaradottságának másik oka Afrika államainak eladósodottságában keresendő. 1994-es adatok alapján a kontinensen az adósságszolgálatra költött összeg 43 USA dollár volt fejenként, míg egészségügyre és oktatásra összesen 35 USA dollárt költöttek.² Azáltal, hogy a kontinens országai az amúgy is alacsony nemzeti jövedelmük-

² Uo.

nek kétharmadát az adósságszolgálatra fordítják, tovább csökken a társadalmi fejlesztés és a foglalkoztatottság növelésének esélye. Mindezen nehézségek ellenére a nyomasztó szegénység sokkal nagyobb taszító erő, mint a jobb megélhetés reményét jelentő külföldi élet lehetőségének vonzó hatása.

Növekvő népesség

A teljes termékenységi arányszámok a 2000-es évek elején is magas értéket mutatnak.³ A folyamatosan növekvő népesség minden valószínűség szerint a jövőben is nagy számban termeli újra a potenciálisan migrációképes populációt. A teljes termékenységi mutatószámokat ábrázoló diagramot megnézve láthatjuk, hogy Afrika a 21. század első évtizedében is magas termékenységi arányszámot tudhat magáénak, mindamellett, hogy az ezt megelőző három évtizedben a teljes termékenységi arányszámok jelentős csökkenése figyelhető meg a Föld valamennyi régiójában. Az afrikai kontinensre jellemző termékenységi ráta⁴ mértéke mindazonáltal még e mellett a csökkenő tendencia mellett is közel háromszorosa a legalacsonyabb teljes termékenységi mutatót elérő Európának.

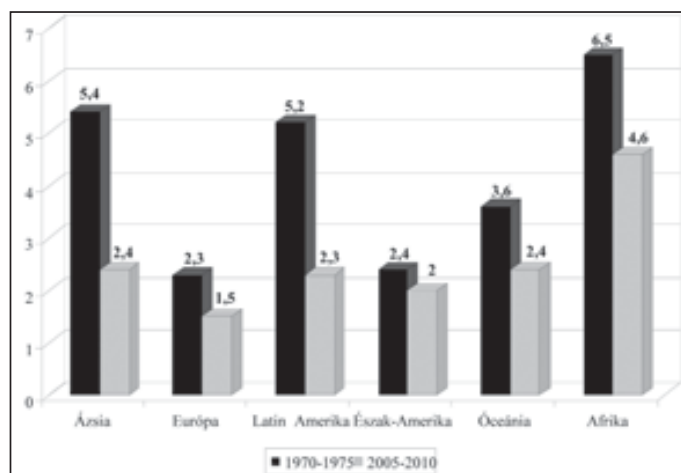
Az Afrikán belüli népességmozgásokat kiváltó események között azonban leggyakrabban a különböző krízishelyzetek, konfliktusok szerepelnek.

A migráció területi érintettségét vizsgálva elmondható, hogy a nemzetközi migrációs folyamatokból a legkisebb mértékben Dél-Afrika és Közép-Afrika veszik ki részüket. Az egyes afrikai régiókat megnézve, látható, hogy a régiók többségére a migrációs deficit jellemző, egyedül Kelet-Afrika zárt migrációs nyereséggel. A nemzetközi migráció a legkisebb mértékben a dél-afrikai régiót és a nyugat-afrikai régiót érinti, mindkét régióra elsősorban az elvándorlás a jellemző, azonban ezzel szemben összességében a legnagyobb mértékű elvándorlás a közép-afrikai régiót jellemzi.

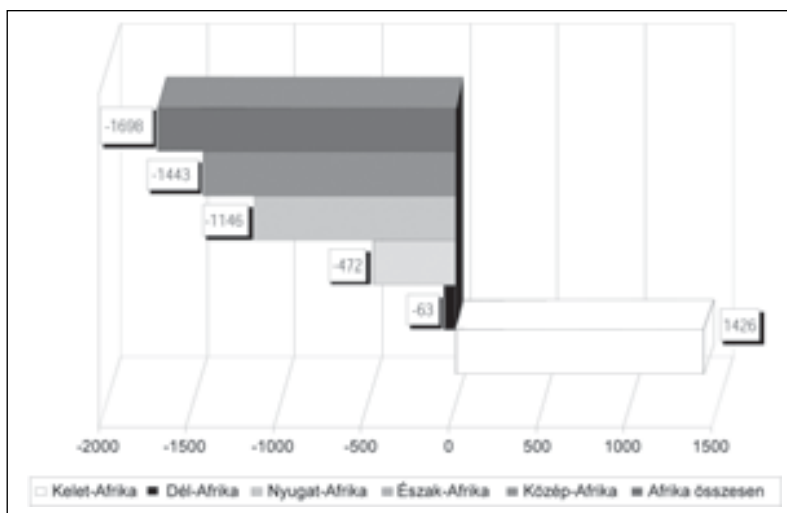
³ <http://www.un.org/esa/population/publications/worldfertility2009/worldfertility2009.htm>. A letöltés ideje: 2011. május 31.

⁴ Teljes termékenységi arányszám: a szülőképes korú (15–49) nőkre számított hipotetikus gyermekszám, amelyet egy nő szülne élete folyamán, ha az adott évi gyakoriság egész élete folyamán állandósulna.

1. ábra: Teljes termékenységi mutatószámok alakulása egyes időszakokban, (1970–1975, 2005–2010)

2. ábra: Nettó nemzetközi vándorlás Afrika régiói szerint, ezer főben 1995–2000 között

Az afrikai migránsok 22%-a menekült státusú, de Kelet- és Közép-Afrikában ez az érték akár a migránsok 36%-át is eléri (Rédei 2007). A dél-afrikai régió migránsainak viszont csak 2%-a menekült, ami nagyon alacsony arány a kontinens egészéhez viszonyítva. Az afrikai migránsok – akik sok esetben legálisan kelnek útra – mind a természeti katasztrófák miatt, mind pedig a különböző háborús konfliktusok okán – más lehetőségük nem lévén – kénytelenek elhagyni otthonaikat. Ez ilyen jellegű vándorlás szorosan hozzátartozik a kontinens történelméhez. Az 1960–1970 közötti időszakban Közép-Afrika adta a legtöbb menekültet az afrikai kontinensen, ezt a régiót követte Kelet-Afrika. 1980-tól ez utóbbi vette át a vezető szerepet és egy évtizeden keresztül a kontinens menekültjeinek és vándorainak mintegy felét adta. Nyugat-Afrikában a menekültek több mint 20%-a él. A kontinensen belüli nagyarányú belső vándorlás súlyos problémát jelent még Közép- és Észak-Afrikában is, ahol a földrész migránsainak egyaránt 14–14%-a található.

Etnikai konfliktusok

A szegénység és a rossz gazdasági helyzet gyakran vezetnek az egyes etnikai csoportok közötti villongásokhoz, melyek számos esetben mély társadalmi konfliktusokat generálnak. A problémák hátterében legtöbbször az egyes államok változatos etnikai összetétele áll. Az Afrika-szerte jellemző etnikai összecsapások emberek millióit kényszerítették vándorútra, hiszen e törésvonalak következtében az érintett országok migrációs potenciálja jelentősen magasabb az átlagnál. Az 1969-től 1990-ig terjedő időszakban a világ 43 menekülthullámot kiváltó konfliktusa közül 17 Afrikában tört ki, például az angolai, libériai vagy a mozambiki polgárháború. Ezek az etnikai konfrontációk csak tovább rontották a kontinens kilátásait, ugyanis az ilyen jellegű összetűzések miatt a szubszaharai térség magasan képzett munkavállalóinak 30%-a hagyta el a kontinentet 1960 és 1987 között, és Észak-Amerikába vagy Nyugat-Európába távozott. Sőt, egyedül 1986 és 1990 közötti időszakot vizsgálva pedig mintegy 50–60 ezer közép- és felsővezető emigrált Afrikából, válaszul a kiábrándító gazdasági helyzetre és a politikai konfliktusokra.

Habár Afrika politikai térképe jelentősen átrendeződött az utóbbi években a többpárti demokráciává való átalakulás többnyire csak lát-

szat, semmint valós átalakuláson alapuló tény, sőt néhány afrikai államban a társadalmi átalakulás elvonta a figyelmet az igazi és szükséges gazdasági átalakítástól.

Környezeti adottságok

Az etnikai konfliktusok és a rossz gazdasági helyzet mellett a környezeti adottságok azok, amelyek a leginkább befolyásolják a kontinens migrációs folyamatait. A csapadék szezonális jellege és kiszámíthatatlansága sorolhatók azon tényezők közé, amelyek a leginkább nehezítik az afrikai mezőgazdasági termelést. Az elmúlt évtizedek során az elsvatagosodás jelentősen megnövelte Afrika csapadékhiányos területeit (a földrész közel felét érinti a folyamat), ezáltal kihatva mintegy 300 millió afrikai ember életére. Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) felmérése szerint a szubszaharai régió tartozott a világ egyetlen olyan régiója közé, ahol az egy főre jutó élelmiszertermelésben csökkenés következett be az 1990–1995 közötti időszakban. A stagnáló afrikai mezőgazdaság és vidék fejlődésének nehézségei jelentik az Afrikából kiinduló migrációs mozgások egyik lehetséges magyarázatát. A többnyire alacsony fejlettségi szintet képviselő mezőgazdasági technológia különösen nehezé teszi az afrikai emberek túlélésért folytatott mindennapos küzdelmét. Ezek a tényezők teszik a migrációt az afrikai családok, az afrikai emberek túlélésének és a gazdasági felemelkedésnek, valamint a hiányos források kiegészítésének nem az egyetlen, de egyik alkalmazható és meghatározó túlélési stratégiájává.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Afrika nem csak a pusztulást, az állandó harcokat és a romló életkörülményeket jelenti, hanem Afrika maga az életérzés, a színek, illatok kavalkádja, a szabadság az európai értelemben vett időhöz kötöttségtől, ahogyan pedig egy szenegáli közmondás tartja: „Európában mindenkinek van órája, míg Afrikában mindenkinek van ideje”. (Lágh 2009).

Afrikai migránsok világszerte

Az afrikai migráció sajátossága, hogy a migrációs döntések háttérében nem az egyes ember áll, hanem a korábban kialakult migrációs példák szolgáltatják az alapot. Az elvándorlást magát nem egy ember, hanem

gyakran egy egész közösség finanszírozza.⁵ A gazdasági túlélés érdekében a családok egésze, sem mint annak egyes tagjai döntenek arról, hogy a túlélés megoldási lehetőségeinek melyik változatát választják – városban kísérelnek meg új életet kezdeni vagy pedig külföldre távoznak (Adepoju 2004). A döntést arról, hogy ki lépjen a migráció útjára, mikor, mennyi időre és hova vándoroljon, a családok hozzák meg, annak figyelembevételével, hogy minél hatékonyabban elősegítsék az erőforrások intergenerációs áramlását a családtagok között. A család kapcsként szolgál az óhaza és a bevándorlás célországa között, az afrikai nagycsaládos, kiterjesztett családmódel elősegíti, hogy a családok akár több részre szakadjanak és így is képesek legyenek családi egységként működni úgy, hogy a célország és a származási terület jövedelmei összeadódnak. Ez a migránsok körében gyakran megfigyelhető folyamat a „kettős háztartások” (Adepoju, 2004) jelensége. A migránsok az otthon maradt családtagjaikkal továbbra is szoros kapcsolatot ápolnak a gyakori látogatások és a hazautalások által.

Kettős háztartások iskolapéldája⁶ – Roquetas de Mar, Spanyolország

Ilyen kettős háztartásokat alkotó afrikai diaszpórák szép számban találhatók Európa-szerte⁷, például a spanyolországi Roquetas de Marban is, ahol Európa, hanem a világ egyik legnagyobb főlíásátor telepe található. Itt már szinte egy második Afrika alakult ki. Itt dolgozik a szenegáli Mamadou Ndour, aki a Kanári-szigetek érintésével jött Spanyolországba Niodior szigetről. Roquetas de Marban időközben egy második Szenegál alakult ki, mivel a falu férfi lakosságának már az európai ültetvények adnak kenyeret. Ndour ott-hon, Afrikában halász volt, ám a halászatból nem tudta fedezni saját és családja mindennapi megélhetését. Spanyolországba elkísérte Ndourt iskolai barátja Alamy Sarr is, aki hazájában szabónak tanult. Úgy tűnhet, mintha jelenleg Niodior teljes férfi lakossága külföldön keresné a kenyerét. Az Afrikából elvándoroltak jelentős pénzt utalnak haza az otthon maradottaknak, amelynek segítségével olyan cikkeket vásárolhatnak, melyekkel

⁵ Ez a fajta vándorlás a migráció új közgazdaságtudományi elmélete alapján lenne a leginkább értelmezhető.

⁶ „Dual households”.

⁷ Migration, Das zweite Dorf, *Der Spiegel*, 43/2010, 72. old.

sohasem rendelkeztek, például hűtőgépet és mobiltelefont, összességében azonban a jobb élet reményét jelentik.

Afrika lakosságszáma meghaladja az egymilliárd főt, ebből több mint 22 millióan élnek külföldön. A *Mamadou Ndourhoz* hasonló gazdasági migránsok 2009-ben 316 milliárd dollárt küldtek haza, Szenegálban például a hazautalások értéke az ország GDP-jének 10%-át teszik ki. A külföldről érkező hazautalások összege időközben magasabbra rúg, mint az ország által kapott fejlesztési támogatások összege.

Niodior szigete, akár a földi paradicsom is lehetne, itt nincsen háború és a szó valós értelmében vett éhezés sincsen. Áram csak kevés háznál van, az ivóvizet a források vizéből fedezik, turisták csak ritkán tévednek a környékre, autók, szupermarketek, internetkávézók nem találhatók a szigeten. Az embereknek azonban többre van szüksége, mint élelem és lakhatás. Az első televíziókkal, az első elvándorlókkal, akik pénzt küldtek haza, eljöttek az álmok is a szigetre, olyan álmok, amelyek megvalósításához pénzre van szükség, amit pedig csak Európában lehet megkeresni.

A Roquetas de Mar-ban dolgozó családtagok alkalmanként 75 eurónyi összeget tudnak hazaküldeni, amiből először élelmiszert vásárolnak az otthoniak, aztán ruhát és iskolai felszerelést a gyerekeknek, ha esetleg még marad ezen felül is pénz, akkor félretesznek téglára, amiből új otthont építenek Niodior első új építésű házakat is felmutató lakóövezetében.

A hazautalásoknak rendkívül nagy szerepe van nem csak az egyes háztartások, hanem a különböző afrikai országok szintjén is. Egy átlagos afrikai család összes bevételeinek 18,6%-át a hazautalások teszik ki (Rédei 2007, 283. old.). A következő táblázatban a hazautalások és egyéb jövedelemforrások afrikai nemzetgazdaságokban betöltött szerepének nagyságát foglaltuk össze, a táblázatból jól kitűnik, hogy az egyes afrikai térségekben a hazautalások mértéke a hivatalosan juttatott segélyek és a külföldi befektetések mértékével vetekszik.⁸

⁸ *Leveraging Migration for Africa*, The World Bank, Washington, 2011.

3. táblázat: A hazautalások aránya és a nemzetgazdaság egyéb jövedelemforrásai

A GDP %-ában, 2009
Szubszaharai Afrika

Hazautalás	2,2%
Hivatalos segély	3,7%
Közvetlen külföldi befektetés	3,2%
Privát adósság	1,3%
Észak-Afrika	
Hazautalás	3,3%
Hivatalos segély	0,6%
Közvetlen külföldi befektetés	2,9%
Privát adósság	-0,1%
Afrika összes	
Hazautalás	2,6%
Hivatalos segély	2,6%
Külföldi befektetés	3,1%
Privát adósság	0,8%

A „kettős háztartások” csak az egyik „fenotípusát” képviselik az afrikai családok túlélési stratégiájának. A másik gyakori migrációs stratégia, amelyet az afrikai családok alkalmaznak, az, amikor a kiterjesztett család kiválasztja egy arra alkalmasnak bizonyuló tagját, hogy tanulmányait valamelyik nagyvárosban vagy pedig külföldön finanszírozza. A család állja a tanuláskor felmerülő költségeket, de ennek fejében elvárják a kiválasztottól, hogy tanulmányai végeztével a város gazdaságába beilleszkedve, jövedelméből a család otthon maradt részének rendszeresen hazautaljon. A városban vagy külföldön élő családtag rendszerint felelősséget érez családjának többi tagja iránt és jövedelméből támogatja őket. A hazautalások mértéke az afrikai kontinens országaiban a családok átlagos szükségleteinek 30–70%-át fedezi, ezek összege az afrikai kontinensre 2000 és 2005 között a Világ-

bank számításai szerint megduplázódott és évi 4,9 milliárd USA dollárról 8,1 milliárd⁹ USA dollárra nőttek.

Afrikaiak Európában

Az Afrikából Európa felé irányuló migráció fő célállomásait a következő táblázat mutatja be.

4. táblázat: Afrikából egyes európai országokba irányuló migráció a jellemző küldő ország szerint

Célország	Összes bevándorló (1000 főben)	Jellemző küldő országok
Olaszország	411	<i>Tunézia, Egyiptom, Marokkó, Szenegál, Ghána, Szomália</i>
Nagy-Britannia	373	<i>Ghána, Algéria, Líbia, Nigéria, Szomália, Dél-afrikai Köztársaság</i>
Németország	302	<i>Marokkó, Algéria, Kongó, Ghána, Tunézia</i>
Spanyolország	2	<i>Marokkó, Algéria</i>
Franciaország	165	<i>Algéria, Marokkó, Tunézia, Kongó, Elefántcsontpart</i>
Hollandia	150	<i>Marokkó</i>
Belgium	143	<i>Marokkó</i>
Portugália	90	<i>Angola, Bissau-Guinea, Dél-afrikai Köztársaság</i>
USA	37	<i>Nigéria, Egyiptom, Etiópia</i>
Svájc	35	<i>Marokkó, Tunézia</i>
Svédország	26	<i>Etiópia</i>

(Forrás: Rédei Mária: *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007, 275. old.)

⁹ GIGA Focus, Nummer 12, Hamburg, 2006. <http://paperc.de/19518-afrikanische-migranten-vor-der-festung-europa-giga-focus-afrika-12-2006-97731-86236136>, (2011. június 6.)

Európában összesen mintegy 4 millió afrikai él, ebből körülbelül 80 ezer fő magasan képzett, akiknek a tervei között szerepel, hogy a későbbiekben tovább áll és valahol máshol kezd új életet. Afrikára egyaránt jellemző a belső és külső migráció sokfélesége. Az utóbbi évtizedekben leginkább a munkavállalási célú migráció felerősödése került előtérbe, például a Száhel-övezetből Franciaországba és Nyugat-Európa többi államába való vándorlás, vagy a szubszaharai régióból Dél-Afrikába irányuló migráció.

A Nyugat-Európába és a Közel-Kelet fejlett olajtermelő államaiba irányuló migráció egyik jellegzetes jelensége az „agyelszívás”¹⁰ („*brain-drain*”), ami az egyes kivándorló életében pozitív változást jelent, de az anyaországának súlyos anyagi veszteséggel jár a jövőre nézve és olykor ez a veszteség számszerűsíthető is, ha figyelembe vesszük a hazai képzés költségeit. A humánerőforrás elvonás a magasan képzett munkavállalók körében a legjelentősebb. Különösen olyan szigetországok gazdaságát érinti hátrányosan a humán-erő-forrás elvándorlása, mint a Zöld-foki Köztársaság, Seychelle-szigetek, Mauritius és Madagaszkár, valamint a polgárháború sújtotta Szomália, Sierra Leone vagy Libéria. A magasan képzettek elvándorlása nagyfokú gazdasági terhet jelent Afrikának, hiszen egy jól kvalifikált munkavállaló elvándorlása a becslések szerint 184 ezer USA dollár¹¹ kárt jelent az érintett afrikai állam gazdaságának.

Afrikai migránsok Magyarországon

Először vegyük szemügyre a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal nyilvántartásai alapján engedéllyel rendelkező, az afrikai kontinensről származó migránsok 2010. december 31-ei állapotának megfelelő statisztikai adatait. Afrikai állampolgárok – és egyben minden más külföldi állampolgár 2007. július 1-jétől alapvetően két törvény hatálya alapján kiadott engedélyekkel tartózkodhatnak legálisan¹² a Magyar

¹⁰ E témáról ld. Tarrósy István írását „Afrikai agyelszívás. A kérdéskör néhány aspektusa” címmel az *Afrika Tanulmányok* 2011, V. évf., 3. számában (migrációs különszám), 46–55. old.

¹¹ GIGA Focus, Nummer 12, Hamburg, 2006. <http://paperc.de/19518-afrikanische-migranten-vor-der-festung-europa-giga-focus-afrika-12-2006-97731-86236136>, (2011. június 6.)

¹² A menekültektől eltekintve.

Köztársaság területén. Az első törvény a 2007. évi I. törvény¹³, amely a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek, illetve az ő akár harmadik¹⁴ országbeli családtagjaik számára is kiállított engedélyekről rendelkezik. Elmondható, hogy a 2007. évi I. törvény hatálya alatt családegyesítési célzattal rendelkezhetnek az afrikai kontinensről származó állampolgárok tartózkodásra jogosító engedéllyel.

A másik törvény, amelynek hatálya alatt engedélyhez juthatnak az afrikai kontinensről származó állampolgárok a 2007. évi II. törvény¹⁵ a harmadik országok állampolgárainak beutazásáról és tartózkodásáról, e törvény alapján sokrétű tartózkodási céllal juthatnak engedélyhez az afrikai kontinens állampolgárai, például engedélyhez juthatnak tanulmányi, munkavállalási vagy családegyesítési céllal. Ez utóbbi törvény rendelkezik azon harmadik országbeli állampolgárok számára kiadható engedélyről is, akik már legálisan hosszabb ideje tartózkodnak Magyarországon és így jogot szerezhettek a huzamos tartózkodásra.¹⁶

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy korábbi törvények hatálya alatt is rendelkezhetnek érvényes engedéllyel afrikaiak, ezek a törvények az 1993. évi LXXXVI. törvény a bevándorlásról, illetve a 2001. évi XXIX. törvény. A fentiek ismeretében nézzük meg, hogy hogyan alakult a legálisan Magyarországon tartózkodó afrikaiak száma 2010-ben.

¹³ 2007. évi I. törvény a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról, hatályba lépett 2007. július 1-jén.

¹⁴ Harmadik országbeli állampolgár: azon személyek köre, akik nem rendelkeznek sem magyar, sem európai uniós állampolgársággal, hanem harmadik ország állampolgárai.

¹⁵ 2007. évi II. törvény a harmadik országok állampolgárainak beutazásáról és tartózkodásáról, hatályba lépett 2007. július 1-jén.

¹⁶ Huzamos tartózkodás: jelen esetben azon engedélyek, amelyek egy évnél hosszabb idejű tartózkodást határozatlan érvényességi idejű engedéllyel tesz lehetővé. Ilyen huzamos tartózkodásra jogosító engedélyek a nemzeti letelepedési engedély vagy az EK huzamos tartózkodásra jogosító engedély, illetve az ideiglenes letelepedési engedély.

5. táblázat: 2010. 12. 31-én legálisan Magyarországon tartózkodó afrikai kontinensről származó személyek száma

Engedélytípus	Összesen, 2010. 12. 31-én	Az afrikai kontinensről származó legálisan Magyarországon engedéllyel rendelkező állampolgárok, 2010. 12. 31-én
Bevándorlási engedéllyel rendelkező (1993. évi LXXXVI. törvény)	42 659	463
Letelepedési engedéllyel rendelkező (2001. évi XXXIX. törvény)	20 588	187
A 2007. évi II. törvény alapján kiadott engedélyek		
Tartózkodási engedéllyel rendelkező	32 897	1 396
Nemzeti tartózkodási engedéllyel rendelkező	6 064	0
EK letelepedési engedéllyel rendelkező	398	3
Nemzeti letelepedési engedéllyel rendelkező	5 504	93
Ideiglenes letelepedési engedéllyel rendelkező	9	0
A 2007. évi I. törvény alapján kiadott engedélyek		
Állandó tartózkodási engedéllyel rendelkező	14 272	409
Magyar állampolgár harmadik országbeli családtagjaként tartózkodási kártyával rendelkező	7 025	812
EGT állampolgár harmadik országbeli családtagjaként tartózkodási kártyával rendelkező	432	45
A 2007. évi LX X X. törvény alapján jogosultságot szerzők		
Menekültként vagy oltalmazottként személyi igazolvánnyal rendelkező	1 888	564
Összesen	129 848	3 975

(Forrás: Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal)

A táblázat alapján jól látható, hogy összlétszámuk 3975 fő, amely csak azon személyek számát tartalmazza, akik legálisan a számukra jogszabályok alapján elérhető engedélytípussal rendelkeznek. Ez a

3975¹⁷ fő az összesen hazánkban tartózkodó külföldi állampolgár (212 248 fő¹⁸) 1,87%-a, amely egy rendkívül alacsony szám. Az összes afrikai kontinensről származó személyek száma csupán mintegy harmada csak például a Kínából származó személyek számának vagy nagyjából azonos a Vietnámból származók és egyik leg- nagyobb populációt alkotók számával. Körülbelül 3000 fő magyarországi afrikai-ról tud a magyarországi afrikaiak egyik képviselője is.¹⁹

A Magyarországra irányuló afrikai migráció kezdetei az 1970-es évekre tehetők, amikor főként a szovjet érdekszférába tartozó államok fiataljai jöttek hazánkba különböző tanulmányi megállapodások keretében, közülük pedig sokan megismerkedtek egy magyar lánnyal és családot alapítottak. Voltak azonban, akik tanulmányaik végeztével hazatértek Afrikába, ahol megnősültek és új családot alapítottak.

Jelenleg is tipikusan tanulmányi, illetve családegyesítési céllal jönnek hazánkba afrikaiak. A fenti táblázatban egyes engedélytípusok szerint bontva található meg az engedéllyel Magyarországon tartózkodó afrikai állampolgárok, ezért arra vonatkozóan is le tudunk vonni következtetést, hogy milyen hosszú időtávra tervezi tartózkodását az érintett személyi kör. Ezen adatokból megállapítható, hogy a legtöbben tartózkodási engedéllyel rendelkeznek, ami az összes Afrikából hazánkban tartózkodó személy egyharmadát teszi ki, ez az engedély egy-két, illetve hosszabbításokkal akár négy év tartózkodásra jogosíthat. A jelenlegi jogszabályok hatálya alatt kiadott huzamos tartózkodásra jogosító engedéllyel viszonylag kevés afrikai rendelkezik, összesen 96 fő, ebből arra következtethetünk, hogy az afrikaiak inkább a rövidebb tartózkodási célokat részesítik előnyben, illetve, hogy kevesen törekednek a huzamos tartózkodásra jogosító engedélyek megszerzésére.

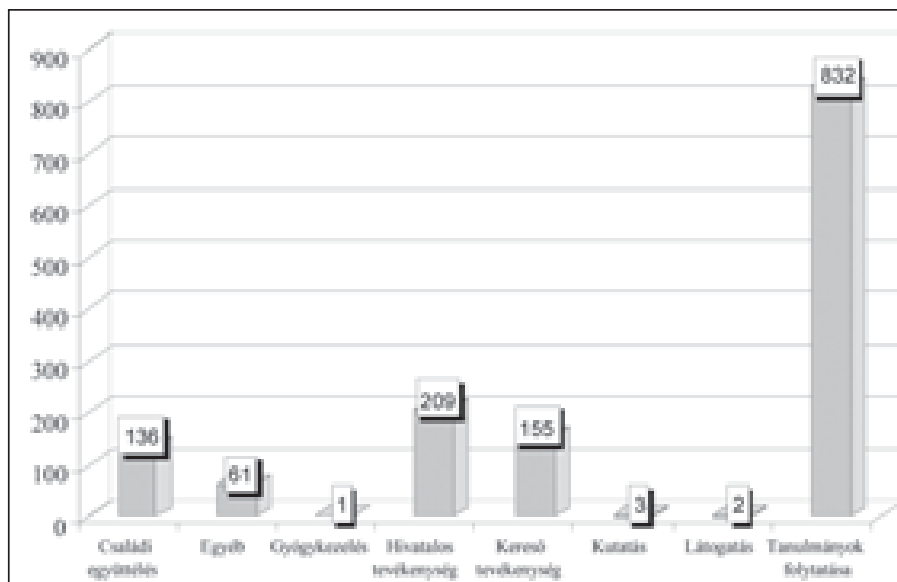
A tartózkodási engedéllyel rendelkezők adatai alapján meg tudjuk azt is nézni, hogy melyek a leggyakoribb tartózkodási célok, amelyek alapján az afrikai kontinensről származó migránsok hazánkban tartózkodnak, ennek szemléltetésére a következő diagramot állítottuk össze:

¹⁷ A 2007. évi LXXX. törvény alapján menekültként, illetve oltalmazottként elismert személyek számát is tartalmazza.

¹⁸ Forrás: BÁH statisztikai adatai, <http://www.bevandorlas.hu/statisztikak.php>, (2011. június 12.)

¹⁹ Kovács András – Rónai Gergely szerk.: *Bevándorló Budapest*, 2009, Menedék Egyesület, Budapest.

3. ábra: 2010. 12. 31-én tartózkodási engedéllyel rendelkező afrikaiak egyes tartózkodási célok szerint

A diagramon jól látható, hogy az 1399²⁰ fő tartózkodási engedéllyel rendelkező afrikai migráns döntő hányada 59%-a tanulmányi célból kiadott tartózkodási engedéllyel rendelkezik. Ebből azt gyaníthatjuk, hogy a hazánkban tartózkodó afrikai migránsok mintegy a családtagjaik előretolt bátyái, akik esetében a család hátra maradt része úgy ítélte meg, hogy érdemes tőkét fektetni oktatásukba és tanulmányaik végeztével vissza fogják téríteni a családjuknak az oktatásukra fordított összegeket.

Amint azt egy korábbi tanulmány is bizonyítja az afrikai hallgatók esetében abban, hogy Magyarországra esett a választásuk ismerősök tanácsai játszottak fontos szerepet. A jelenleg hazánkban tanuló afrikaiak többsége pedig feltehetően az afrikai elit tagjai közül kerül ki, akik hazánkba küldik tanulni gyermekeiket.

A családegyesítési cél csak a negyedik leggyakoribb célú tartózkodás, de ha figyelembe vesszük, hogy a 2007. évi I. törvény hatálya alatt afrikaiak részére kiadott engedélyek esetében is családegyesítésről van tulajdonképpen szó, akkor módosul a kép. Valamilyen család-

²⁰ Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal.

egyesítési célból kiadott tartózkodásra jogosító engedéllyel²¹ az afrikaiak közül 993-an rendelkeznek, vagyis az összes Afrikából származó migráns közel negyede. A rendelkezésre álló adatokból jól látható, hogy különösen sokan rendelkeznek magyar állampolgár harmadik országbeli családtagjaként (812 fő) tartózkodási kártyával. Erre magyarázatul szolgálhat, hogy a családegyesítési cél világszerte az egyik leggyakoribb migrációs szándék és így hazánkban is sokan éltek ezzel a bevándorlási lehetőséggel, kiváltképp azért mivel a hazai jogszabályok viszonylag könnyen lehetővé tették magyar állampolgár családtagjaként a tartózkodásra jogosító engedély megszerzését.

A tartózkodási célok vizsgálatakor meglepően tapasztaltuk, hogy nagyon alacsony a keresőtevékenység folytatása céljából kiadott tartózkodási engedéllyel rendelkező afrikai személy, ez természetesen nem zárja ki azt, hogy a többi célból kiadott engedéllyel rendelkező személy is folytasson valamilyen kereső tevékenységet.

A hazánkban tartózkodó afrikai migránsoknak megnéztük főbb demográfiai mutatók, így nemek és egyes korcsoportok szerinti összetételét is. Az adatok megvizsgálása után látható, hogy a hazánkban legálisan tartózkodó afrikai migránsok korcsoportok szerinti összetétele nem mutat eltéréseket a nemzetközi migrációban már megszokott jellegzetességektől, nevezetesen, hogy a migránsok többsége férfi és a 18 és 34 év közötti korcsoportba tartozik. A korcsoportok szerinti meghatározásnál a 18 és 34 év közötti bontás csak a 2007. július 1-je után kiadott engedélyekre vonatkozik. Ez alapján elmondható, hogy 2998²² fő rendelkezett 2010. december 31-én ilyen engedéllyel és ebből 1848-an a 18–34 év közötti korosztályba tartoznak, ami az összes Afrikából származó migráns döntő többségét, vagyis 62%-át jelenti.

A hazánkban élő afrikai populáció tekintetében a nemek szerinti bontás a teljes lakosság szerinti bontásban elérhető. A 2010. december 31-én Magyarországon tartózkodó 3975 afrikai származású személy közül egyértelműen a férfiak túlsúlya figyelhető meg. A fenti adatból 2945²³ fő a férfiak száma, ami azt jelenti, hogy a hazánkban legálisan tartózkodó afrikai lakosság több mint kétharmada férfi. Általánosság-

²¹ Ebben az esetben a tartózkodásra jogosító engedélyek közé számítottuk a 136 tartózkodási engedélyt, 812 fő magyar állampolgár harmadik országbeli családtagjaként engedéllyel rendelkező és 45 fő EGT állampolgár harmadik országbeli családtagjaként engedéllyel rendelkező személyt.

²² Forrás: BÁH.

²³ Forrás: BÁH.

ban elmondható, hogy migráció tekintetében a férfiak a legmobilab-
bak nemzetközi szinten is, azonban ez a kétharmados férfi arány ki-
emelkedőnek mondható. A nemzetközi migrációs trendeket vizsgálva
általában csupán enyhe férfi többlet mutatható ki a migránsok között,
sőt az utóbbi időszakban a férfiak és nők aránya közötti különbség
csökkenése mutatható ki.

Ez a nagy eltérés az Afrikából származó és hazánkban élő lakosság
nemek szerinti arányában feltételezhetően arra vezethető vissza, hogy
az afrikai társadalmak többsége tradicionális társadalmi keretek között
él és a tradicionális családi mintákat követi, ezért jellemzően a férfiak
azok, akik nekivágnak a migráció gyakran göröngyös útjának. Érde-
mes azonban figyelemmel kísérni egyfajta feminizációs trendet, amely
az egyre nagyobb számú afrikai nő vándorlását takarja.²⁴

A hazánkban élő afrikaiak szerint azért is lehet ilyen magas a férfi-
ak aránya, mert könnyebb az afrikai családoknak, ha a férfi van a nő
országában, mivel az európai nőknek nagyon nehéz adaptálódni az af-
rikai élethez. Nehéz számukra, ha nem járhatnak rendszeresen látoga-
tóba Európába. Nehéz hozzászokni ahhoz is, hogy a férjük nem csak
hozzájuk tartozik, hanem az egész családhoz és gyakran a család fon-
tosabb szerepet fog játszani az életükben, mint ők.

Hazánk esetében különösen érdekes és további mélyebb elemzést is
szükségessé tehet, hogy különösen a családegyesítési célzattal tartóz-
kodásra jogosító engedélyek tekintetében tartózkodásra jogosító enge-
déllyel rendelkezők között magas a férfiak aránya. A 2010. december
31-én a 2007. évi I. törvény értelmében kiadott magyar állampolgár
harmadik országbeli családtagjaként tartózkodási kártyával rendelkező
812 fő 90%-a (725 fő) férfi.²⁵ Ez azért is figyelemre méltó, mert csa-
ládegyesítési célzattal általában női többlet figyelhető meg.

A 2010. december 31-én magyar állampolgár harmadik országbeli
családtagjaként tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkező 7025²⁶
főnek az afrikai kontinensről származók azonban igen csekély arányát
mindösszesen 11%-át teszik ki.

A területi elhelyezkedésüket tekintve a Magyarországon tartózkodó
afrikaiak többsége Budapesten és Pest megyében rendelkezik enge-
déllyel, ami szintén nem meglepő, hiszen hazánkban a főváros egy

²⁴ Erről ld. részletesebben Búr Gábor és Tarrósy István írását a kötetben.

²⁵ Forrás: BÁH.

²⁶ Forrás: BÁH.

multifunkcionális központ szerepét tölti be, ahol a legtöbb munkahely, tanulási lehetőség és általánosságban gazdasági potenciál koncentrálódik.

A 3975 fő afrikai migráns közül 3411²⁷ fő esetében tudtuk megvizsgálni a tartózkodási helyüket, közülük 1683-an tartózkodnak Budapesten és Pest megyében, ami a vizsgált afrikai származású népesség felét jelenti, a fent leírtak ismeretében ebben a jelenségben sem találunk a hazai migrációs trendektől kimagaslóan eltérőt.

Záró gondolatok

Az afrikai migránsok hazánkban az összes bevándorló viszonylag kis százalékát alkotják. Feltételezhetően zárt közösséget alkotnak, többségük magyar állampolgárságú családtagjával együtt tartózkodik hazánkban. Nemzetiségi összetételüket tekintve színes képet alkotnak, legtöbbször a nigériaiak, az egyiptomiak és a marokkóiak vannak, de sokan érkeztek Ghánából, Kamerunból és Szudánból.

Nagy arányban választják hazánkat az afrikai migránsok tanulmányi célzattal is, de a többségüket a családi szálak kötik Magyarországhoz.

A migrációt kiváltó okok között leggyakrabban a jobb élet reménye szerepel, sokan a gazdasági nehézségek elől a munkalehetőségek hiánya miatt választották hazánkat, de vannak olyanok is, akik háborús-kodás és a különböző fegyveres konfliktusok elől menekültek Magyarországra.

Felhasznált irodalom

ADEPOJU, Aderanti

- 2004 Trends in International Migration in and from Africa. In: *International Migration, Prospects and Policies in a Global Market*, Oxford University Press, Oxford.

²⁷ 564 fő menekültként, illetve oltalmazottként személyi igazolvánnyal rendelkező személy esetében erre nem volt lehetőség.

DANKA Balázs

- n. d. *Migráció a felsőoktatásban*, Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal.
http://www.bmbah.hu/ujpdf/MIGR_ACIO_A_FELSOOKTATASBAN.pdf?PHPSESSID=5636863d8c16f7e2aa221f33543ef68f. A letöltés ideje: 2011. május 31.

GIGA

- 2006 *Focus*, Nummer 12, Hamburg, 2006. <http://paperc.de/19518-afrikanische-migranten-vor-der-festung-europa-giga-focus-afrika-12-2006-9773186236136>, (2011. június 6.)
- 2006 *Focus*, Nummer 12, Hamburg, 2006. <http://paperc.de/19518-afrikanische-migranten-vor-der-festung-europa-giga-focus-afrika-12-2006-9773186236136>, (2011. június 6.)

KOVÁTS András – RÓNAI Gergely szerk.

- 2009 *Bevándorló Budapest*, Menedék Egyesület, Budapest.

LÁNGH Júlia

- 2009 Itt más az idő. In: KOVÁTS András – RÓNAI Gergely (szerk.): *Bevándorló Budapest*, Menedék Egyesület, Budapest.

RÉDEI Mária

- 2007 *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.